

İŞ-YAŞAM DENGESİ TEORİLERİNE DİSTOİK BİR BAKIŞ: SEVERANCE VE YENİ BİR ÇİP TEORİSİ

Sibel TAŞKIN

Bağımsız Araştırmacı, Türkiye

sibeltaskin@trakya.edu.tr

<https://0000-0003-3308-0417>

<i>Atıf</i>	Taşkın, S. (2025). İŞ-YAŞAM DENGESİ TEORİLERİNE DİSTOİK BİR BAKIŞ: SEVERANCE VE YENİ BİR ÇİP TEORİSİ. İletişim Çalışmaları Dergisi, 11 (2), 201-228.
-------------	--

Geliş tarihi / Received: 15.04.2025

Kabul tarihi / Accepted: 21.05.2025

DOI: 10.17932/IAU.ICD.2015.006/icd_v011i2005

ÖZ

Bu çalışmanın temel amacı, modern çağın en temel sorunlarından biri olan iş-yaşam dengesine dair literatürde yer alan kuramsal yaklaşımları değerlendirmek ve bu yaklaşımları distopik dizi *Severance* aracılığıyla yeniden düşündürmektir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi, iş-yaşam dengesi, benlik, distopya, teknoloji ve gözetim kapitalizmi gibi birbiriyle ilişkili kavramlar etrafında şekillenmektedir. Temel amaç, bu kavramların bireyin deneyimi üzerindeki etkilerini incelemek ve *Severance* dizisi aracılığıyla kuramsal yaklaşımları sorgulayan alternatif bir düşünsel çerçeve sunmaktır. Çalışma, dizinin nitel içerik analizine dayanarak, iş-yaşam dengesine ilişkin hâkim teorileri hem sorgulamakta hem de “çip teorisi” olarak adlandırılan yeni bir düşünsel çerçeve önermektedir. *Severance* dizisi, içerdiği iş-yaşam ayrımı, gözetim teknolojileri, benliğin parçalanması ve distopik atmosferiyle çalışmanın kuramsal çerçevesiyle doğrudan örtüşmesi nedeniyle seçilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş ve veri toplama aracı olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Örneklem, amaçlı örnekleme tekniğiyle belirlenmiş ve *Severance* dizisinin bölümleri bu bağlamda incelenmiştir.

İş-yaşam dengesi geçtiğimiz on yıldan bu yana modern yaşamda giderek daha fazla tartışılan bir kavramdır. Bu çalışmada bahsedilen teoriler dışındayken bugün bireyler için sadece iş-yaşam dengesi kurabilme değil, aynı zamanda bireylerin iş ve özel yaşamlarındaki benlik sunumu tartışmasını da

beraberinde getirmektedir. Dizide, bir çip teknolojisi aracılığıyla bireyin zihninin “iş” ve “özel” olarak ikiye ayrılması; teknolojinin insan benliği üzerindeki kontrolünü ve bu kontrolün distopik boyutlarını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda çalışmada, ütopyalardan distopyalara ve oradan da dijitalleşmenin biçim verdiği dijitopyalara geçiş süreci olarak ele alınmaktadır. Dizide tasvir edilen dünyanın günümüz dünyası ile benzerliği ve günümüz teknolojilerinin bireyin benlik sunumu üzerindeki etkilerine dair bir analiz amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Distopya, İş-yaşam dengesi, Gözetim Kapitalizmi, Severance Dizisi.*

A DYSTOPIAN PERSPECTIVE ON WORK-LIFE BALANCE THEORIES: SEVERANCE AND A NEW CHIP THEORY

ABSTRACT

The primary aim of this study is to evaluate the theoretical approaches in the literature regarding one of the most pressing issues of the modern age the work-life balance and to reconsider these approaches through the dystopian series *Severance*. The conceptual framework of the study is shaped around interrelated concepts such as work-life balance, selfhood, dystopia, technology, and surveillance capitalism. The main objective is to examine the effects of these concepts on individual experience and to offer an alternative theoretical framework that questions traditional approaches, using *Severance* as a central reference. Based on a qualitative content analysis of the series, this study both challenges dominant theories of work-life balance and proposes a new conceptual model referred to as the “chip theory.” *Severance* was chosen due to its direct alignment with the study’s theoretical framework, particularly in terms of its depiction of work-life separation, surveillance technologies, fragmentation of the self, and dystopian atmosphere. A qualitative research method was employed in the study, with document analysis as the data collection tool. The sample was selected through purposive sampling, and the episodes of *Severance* were analyzed accordingly.

Work-life balance has become an increasingly discussed concept in mod-

ern life over the past decade. Beyond the theories addressed in this study, the contemporary discussion also encompasses not only the ability to establish a balance between work and personal life, but also the performance of self within these spheres. In the series *Severance*, the division of an individual's mind into "work" and "personal" through a chip technology highlights the control that technology can exert over human subjectivity, as well as the dystopian dimensions of such control. In this context, the study approaches this phenomenon as a transition from utopias to dystopias, and further into *digitopias* shaped by digitalization. The aim is to analyze the similarities between the world depicted in the series and today's reality, with a particular focus on the impact of contemporary technologies on self-presentation and identity.

Keywords: *Dystopia, Work-life balance, Surveillance Capitalism, Severance TV Series.*

Giriş

Modern çalışma yaşamında dijital teknolojilerin yaygınlaşması, mobil çalışma biçimlerinin artması ve işin mekânsal/zamansal sınırlarının belirsizleşmesi, bireylerin iş ve özel yaşamları arasında net ayrımlar kurmalarını zorlaştırmaktadır. Bu bağlamda, iş-yaşam dengesi son yıllarda hem akademik literatürde hem de toplumsal gündemde yoğun biçimde tartışılan kavramlardan biri haline gelmiştir. Öte yandan, işin bireyin kimliğiyle ve benlik deneyimiyle iç içe geçmesi yalnızca sosyolojik bir sorun değil, aynı zamanda kültürel ve teknolojik dönüşümlerin de bir sonucudur. Özellikle postmodern toplumda benlik, sabit bir yapı olmaktan ziyade sürekli olarak yeniden inşa edilen, teknoloji ile şekillenen bir süreç haline gelmiştir. Dijital teknolojiler bireylerin benliklerini dönüştürmekte bu da iş ile özel yaşam sınırlarının yalnızca fiziksel değil, zihinsel düzlemde de bulanıklaşmasına yol açmaktadır.

Bu çalışmanın temel amacı, modern çağın en temel sorunlarından biri olan iş-yaşam dengesine dair literatürde yer alan kuramsal yaklaşımları değerlendirmek ve bu yaklaşımları distopik dizi *Severance* aracılığıyla yeniden düşündürmektir. Çalışmanın kavramsal çerçevesi, iş-yaşam dengesi, benlik, distopya, teknoloji ve gözetim kapitalizmi gibi birbiriyle ilişkili kavramlar etrafında şekillenmektedir. Bu doğrultuda çalışma, Gözetim kapitalizmi bağlamında çalışma yaşamı nasıl yeniden inşa edilmektedir? *Severance* dizisinde temsil edilen zihinsel bölünme, işin bireysel kimlik üzerindeki

etkisine dair ne tür eleştiriler sunmaktadır? “Çip teorisi” olarak adlandırılabilir yeni çerçeve, klasik iş-yaşam dengesi tartışmalarına nasıl bir katkı sunabilir? gibi sorulara odaklanmaktadır.

İŞ-YAŞAM DENGESİ

“İş” kavramının tarihsel ve kültürel bağlamda farklı anlamlar taşıdığı görülmektedir. Fransızcada "travail" (çalışmak) kelimesi, kökenini Latince “tripoliare” (işkence yapmak) filinden alırken, Eski Yunan’da uzun süre 'sıkıntı' ve/veya 'ceza' anlamında kullanılmıştır. Benzer şekilde, Almanca'da “arbeiten” kelimesi de acı ve sıkıntı anlamlarını içermektedir (Güzel, 2008, s. 22). Benzer şekilde, Eski Yunanca'da “ponos” kelimesi, hem fiziksel hem de zihinsel çaba anlamına gelirken, sıklıkla acı ve sıkıntı içeren bir uğraşmayı ifade etmek için kullanılmıştır. Bu farklı dilsel kökenler, işin tarih boyunca nasıl algılandığını ve toplumsal yapılarıdaki rolünü anlamak açısından önemli bir perspektif sunmaktadır. Bugün ise iş kavramı, modern çalışma hayatında üretkenlik, mesleki tatmin ve ekonomik kazanç gibi daha geniş anlamlar kazanmış durumdadır.

Zedeck (1987) , çalışmasında iş, organizasyon ve aile olmak üzere üç temel kavramı içeren bir üçgen (triangle) modeli oluşturmuş ve bu kavramları açıklamıştır. Geleneksel literatürde, 'İş aileyi etkiler mi?', 'Aile işten etkilenir mi?' ve 'İş ve aile birbirini karşılıklı olarak etkiler mi?' sorularına sıklıkla yanıt arandığını belirtmiştir. Çalışmasında yaptığı tanımlamaya göre, iş kavramı literatürde genellikle ödeme karşılığı yapılan işler ile piyasa dışı ve gönüllü çalışmalar şeklinde ele alınmaktadır (Kanter, 1977). Kanter, işin sadece ekonomik kazanç sağlama amacı taşıyan faaliyetlerle sınırlı olmadığını, aynı zamanda toplumsal ve bireysel katkılar sunan çeşitli roller içerdiğini vurgulamaktadır. Bu çerçeve, iş-aile ilişkilerini anlamada önemli bir perspektif sunarak, çalışan bireylerin iş ve özel yaşamları arasındaki dengeyi nasıl kurduklarını analiz etmek için kullanılmaktadır (Zedeck, 1987, s. 13).

Literatürde iş kavramı, bireyin bir organizasyon içindeki pozisyonunda gerçekleştirdiği önceden belirlenmiş faaliyetler bütünü olarak tanımlanırken, farklı yaklaşımlar da geliştirilmiştir. Kabanoff (1980), işin belirli bir organizasyon bağlamında tanımlandığını vurgularken, Kanungo ve Misra (1984) işi fiziksel ve zihinsel bir aktivite olarak ele almış ve mal ile hizmet üretimi bağlamında değerlendirmiştir. Zedeck (1987) ise bu tanımlarda yer

alan kısıtlamalara dikkat çekerek, çalışmayı belirli bir amaca yönelik görevler dizisi olarak tanımlamış ve bunun belirli bir mekâna bağlı olmadan gerçekleştirilebileceğini savunmuştur (Zedeck, 1987, s. 13).

Guest, iş-yaşam dengesinin bir metafor olduğunu savunmakla birlikte, bunun ne tür bir metafor olduğu konusunda da açıklamalar getirmektedir. İngilizcede “denge” kelimesi, farklı anlamlara sahip karmaşık bir kavramdır. Oxford English Dictionary’ye göre, terazi kullanımıyla ele alındığında denge, “ağırlık veya miktarın eşit dağılımı” anlamına gelmektedir. Ancak her iki tarafın da çok ağır veya çok hafif olabilmesi nedeniyle, iş-yaşam dengesi açısından bu durum bir sorun teşkil edebilmektedir (Guest, 2002, s. 261).

İş-yaşam literatüründe, “iş” ve “yaşam” kavramları genellikle “denge” kavramı çerçevesinde ele alınmaktadır. Literatürde, denge kavramının yalnızca fiziksel bir ayrımı değil, aynı zamanda duygusal, ruhsal ve gelişimsel unsurları da kapsadığı vurgulanmaktadır. Bu bağlamda iş-yaşam dengesi, bireyin inançlarını, hayallerini ve deneyimlerini de içeren bütüncül bir yaşam biçimi olarak tanımlanmaktadır. Ancak araştırmacılar, iş-yaşam alanında “denge” terimiyle ilgili bazı sorunlar yaşamaktadır. Çünkü iş ve yaşamın eşit dağılımı fikri, bireylerin bu iki alan arasında kesin bir ayırım yapması gerektiği düşüncesini beraberinde getirmektedir. Bu nedenle, “entegrasyon” (integration) veya “dokuma” (weaving) gibi kavramların daha uygun olduğu öne sürülmektedir (Bailey, 2005, s. 2).

İŞ-YAŞAM DENGESİ KURAMLARI

İş-yaşam dengesi kuramlarına bakıldığında “ayrı alanlar” yaklaşımını savunan “bölünme” kuramı olduğu gibi, “alanların birbirini etkilediğini” savunan “taşma”, “telafi”, “araçsal” kuramlar da bulunmaktadır. Bununla birlikte iş-yaşam dengesi kavramı “çatışma” kuramı ile de açıklanmaya çalışılmıştır. Günümüze yaklaştıkça “sınır” teorisi ön plana çıkmıştır.

Bölünme Kuramı (Segmentasyon)

İş ve özel yaşamın tamamen birbirinden bağımsız alanlar olduğunu savunan bu yaklaşım, dağılma (spillover) kuramının öne sürdüğü gibi bir alanın diğerini olumlu veya olumsuz etkilediği ya da telafi (compensation) kuramının iddia ettiği gibi bir alandaki eksikliğin diğer alandaki tatminle giderildiği görüşlerine karşı çıkmaktadır. İki alanın birbirinden bağımsızlığını savunmaktadır (Guest, 2002, s. 258). Bölümleme hipotezi, endüstri-

yel toplumda iş ve iş dışı deneyimlerin çoğu birey için kaçınılmaz olarak ayrıştığını öne sürmektedir. Bu bağlamda, yaşam alanlarının birbirinden bağımsız hale geldiği ve iş ile iş dışı dünyanın temelde ayrı ve ilgisiz olduğu düşünülmektedir (Elizur, 1991, s. 314). Bölünme kuramı, iş ve iş dışı yaşamın birbirinden tamamen bağımsız olduğunu savunarak, modern çalışma hayatına dair önemli bir perspektif sunmaktadır. Ne var ki 21. yüzyılda esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma ve dijital bağlantılılık gibi faktörler, bu bağımsızlığı giderek zorlaştırmaktadır. Özellikle hibrit çalışma modellerinin yaygınlaşmasıyla iş ve özel yaşam arasındaki sınırların bulanıklaşması, bölünme kuramının savunduğu ayrımı zorlaştırıyor gibi görünmektedir.

Taşma Kuramı (Spillover)

Bu hipotez, ayrı alanlar teorisinin aksine, iş ve aile yaşamının birbirini karşılıklı olarak etkilediğini savunmaktadır. Bu etki hem pozitif hem de negatif yönde gerçekleşebilmektedir (Guest, 2002, s. 258). Staines'e (1980, s. 112) göre, pozitif yaklaşım olarak adlandırılan bu görüş literatürde; yayılma, genişleme, genelleme, aşinalık, özdeşlik, eşbiçimlilik, süreklilik ve uyum gibi çeşitli kavramlarla ifade edilmektedir. İş yerindeki mutluluk, evde de mutluluğa katkı sağlayabilmektedir. Ayrıca bireyin iş dışındaki deneyimlerinin iş yaşamını etkileyebileceği veya işten uzaklaşmasına neden olabileceği ileri sürülmektedir (Champoux, 1976'dan akt.; Zedeck, 1987, s. 9). Bu yaklaşıma göre, bireyin iş deneyimlerinin kalitesi, iş dışı deneyimlerinin kalitesini doğrudan etkilemektedir. Eğer iş, monoton ve kapsayıcı değilse, iş dışı deneyimler de bu durumu yansıtacaktır (Champoux, 1980; Meissner, 1971'den akt.; Elizur, 1991, s. 313). İş ve aile rolleri, birbirleri üzerinde etki alanı yaratarak yayılma göstermektedir. İş-aile literatüründe bu durum iki farklı şekilde ele alınmaktadır. İlk yaklaşım, iş ve aile rolleri arasındaki etkileşimin memnuniyet sağlayacak şekilde gerçekleşebileceğini savunurken; ikinci yaklaşım, bir alandan diğerine aktarılan deneyimlerin olumsuz etkiler yaratabileceğini öne sürmektedir (Edwards ve Rothbard, 2000, s. 180). Örneğin, çalışanların iş yerinde kötü bir gün geçirdiklerinde, bu olumsuzluğu ev yaşamlarına da yansıtmaları sıkça rastlanan bir durumdur.

Telafi Hipotezi (Compensation)

Telafi hipotezi, bir alandaki eksikliğin diğer alanla dengelenebileceğini öne sürmektedir. Bu yaklaşım, bireylerin iş ve iş dışı yaşamlarındaki

memnuniyet ve memnuniyetsizlikleri dengeleyerek tatmin sağlamaya çalıştıklarını savunmaktadır. Örneğin, işin rutin ve monoton yapısını, iş dışı alanlarda farklı faaliyetlere yönelerek kırmak, telafi edici bir strateji olarak değerlendirilmektedir (Guest, 2002, s. 258).

İş ve iş dışı deneyimlerin genellikle negatif bir ilişkiye sahip olduğunu savunan yaklaşıma göre, sıkıcı ve ilgisiz işlerde çalışan bireyler, iş dışındaki tatmin edici faaliyetlere yönelerek bu eksikliği gidermeye çalışabilmektedir. Öte yandan, bireylerin işlerinden yeterli tatmin ve katılım sağlamaları durumunda, iş dışındaki ek tatmin kaynaklarına yönelme gereksinimi hissetmeyebilecekleri de öne sürülmektedir (Faunce ve Dubin, 1975'ten akt.; Elizur, 1991, s. 314).

Telafi hipotezi, yayılma teorisini tamamlayan bir bakış açısı sunmaktadır. Bu hipotez, iş ve aile arasında ters yönlü bir ilişki olduğunu öne sürerek bireylerin her iki alana farklı şekillerde yatırım yaptığını savunur. Buna göre, bireyler bir alandaki eksiklikleri diğer alandaki deneyimlerle telafi etmeye çalışmaktadır (Clark, 2000, s. 749). Staines (1980) de bu görüşü destekleyerek, iş ve aile yaşamı arasında negatif bir ilişkinin varlığını savunmaktadır.

Araçsal Model

Araçsal modele göre bir alandaki kolaylıklar diğer alanda başarı getirisi ile sonuçlanmaktadır. Geleneksel örnek, gençlerin bir ev veya araba satın almak için rutin bir iş üstlenme ve uzun saatler çalışma pahasına kazançlarını maksimize etmeye çalışacak olmalarıdır (Guest, 2002, s. 259). Bir alandaki şeyler diğer alanda elde edilenlerin aracıdır. Örneğin, işten elde edilen iyi sonuçlar iyi bir aile yaşamına yol açabilmektedir (Evans & Bartolome, 1984; Payton- Miyazaki & Brayfield, 1976'den akt.; Zedeck, 1987, s. 11). Rollerin benimsenme düzeyine göre araçsallık yer değiştirmektedir. Örneğin nitelikli bir iş sahibi kimsenin işine yüklediği rolün anlamı daha yüksek olduğu için aile alanında iyi bir maddi geçimle sonuçlanmaktadır. Niteliği düşük bir işte çalışan için işten beklenen rol azalmakta özel hayatındaki maneviyata daha fazla önem vermektedir. Eğer kişinin işi ile özel hayatı benzer derecede niteliğe sahipse araçsallık ortaya çıkmamaktadır (Savcı, 1999:158).

Çatışma Kuramı

İnsan etkileşimini, bireysel anlam yaratmayı ve iş ile ev yaşamının kar-

maşıklığını kapsayan yeni bir teoriye ihtiyaç duyulmuştur. Bu teorinin, çatışma ve dengenin neden ortaya çıktığını açıklaması, çatışmaya veya dengeye yol açabilecek bireysel özellikleri öngörmesi ve çalışanlar ile iş örgütlerine dengeyi sağlamak için kullanabilecekleri bir çerçeve sunması gerekmektedir (Clark, 2000, s. 750).

Çatışma kuramına göre, bir alandaki memnuniyet veya başarı, diğer alanda fedakârlık yapılmasını gerektirmektedir. Bu durum, iş ve yaşam alanlarının farklı normlara ve gereksinimlere sahip olması nedeniyle birbirleriyle uyumsuz olmalarından kaynaklanmaktadır (Zedeck, 1987, s. 11).

Greenhaus ve Beutell (1985, s. 77), iş-yaşam çatışmasını üç temel başlık altında incelemiştir. Bunlardan ilki, roller arası katılım sürecinin zaman faktörüyle ilişkili olduğu “zamana bağlı çatışma”dır. İkincisi, roller arası stresin etkilerini içeren “gerginliğe dayalı çatışma”, üçüncüsü ise davranışların işlevselliğinin birbirine etkisini içeren “davranışa dayalı çatışma”dır (Savcı, 1999, s. 157).

Sınır Teorisi

Başlangıçta geliştirilen teoriler, iş ve aile yaşamını birbirinden bağımsız alanlar olarak ele alırken, sonraki çalışmalar iş-aile yaşam dengesinin dinamik doğasını göz önünde bulundurarak bu teorileri tamamlayıcı nitelikte ilerlemeler kaydetmiştir. Son yıllarda ortaya konan yaklaşımlardan biri de “Sınır Teorisi”dir (Kapız, 2002, s. 145).

Bu teori, iş-yaşam dengesine günümüz çalışma hayatının çok yönlü yapısı çerçevesinde bir bakış açısı sunmaktadır. Aynı zamanda, önceki iş-yaşam etkileşimi teorilerinin belirli yönlerini temel alarak eksiklikleri giderici bir nitelik taşımaktadır (Kapız, 2002, s. 149).

Clark (2000), makalesinde bireylerin günlük yaşamlarında iş dünyası ve aile yaşamı arasında sürekli geçişler yaptığını ve bu süreçte sınırları aştıklarını belirtmektedir. İnsanlar çevrelerini şekillendirirken, aynı zamanda çevreleri tarafından da biçimlendirilmektedir. İş-aile dengesini araştırmalarda en zorlu kavramlardan biri haline getiren unsur, iş ve aile gibi zaman zaman birbiriyle çatışan ortamlar tarafından belirlenmesidir.

İş-aile sınırı teorisi, iş ve aile yaşamları arasındaki karmaşık etkileşimi açıklamaya yönelik kapsamlı bir çerçeve sunar (Clark, 2000, s. 748). Lite-

ratürde sınırlar genellikle üç boyutta ele alınır: fiziksel, zihinsel ve psikolojik. Fiziksel sınır, iş yeri veya ev gibi belirli mekânların somut sınırlarını ifade eder. Zihinsel sınır, işe başlama saatleri ile aile bakım sorumluluklarının başladığı noktaları gösterir; bu sınırlar, bireyin günlük rutinleriyle belirginleşir. Psikolojik sınır ise, bireyin kendi kontrolü doğrultusunda, iş ve aile yaşamı arasındaki ayrımı nasıl yapacağıyla ilgilidir. Birey, kendi belirlediği kurallar çerçevesinde bu sınırlarını organize ederek, iş ve özel yaşamını yönetmeye çalışır (Clark, 2000, s. 756).

ÜTOPYALARDAN, DİSTOPYA VE DİJİTOPYAYA GEÇİŞ

Teknolojinin yönetim sistemlerini, toplumları ve emeği dönüştürdüğü yadsınamaz bir geçektir. Teknoloji 16. yüzyılda ortaya çıkan ütopyaların temelindeki düşünsel altyapının günümüze yansımasıdır (Tamer, 2022, s. 16). Ütopya ve distopya temalarının modern teknolojilerle nasıl yeniden şekillendiğini ifade eden bir terim de dijitopyadır. Bu kavram, teknolojinin yalnızca bir araç olmadığını, aynı zamanda toplumsal yapıları, değerleri ve bireysel kimlikleri yeniden tanımladığını ifade etmektedir. Bir yandan teknoloji, bireylere özgürlük ve eşitlik vaat ederken; öte yandan gözetim, kontrol ve yabancılaşma gibi unsurlar aracılığıyla distopik senaryoları da beraberinde getirebilmektedir. Dijitopyalar, gözetim kapitalizmi, bireysel özgürlüklerin kısıtlanması gibi konuları da eleştirel bir bakış açısıyla sorgulamaktadır. Dijitopya, modern teknolojinin ve dijitalleşmenin toplumsal dönüşümü üzerindeki etkilerini, ütopya ve distopya perspektifleriyle harmanlayan, oldukça kapsamlı ve çok boyutlu bir kavram olarak öne çıkmaktadır.

Ütopyalar

Ütopya düşüncesinin özü, geçmiş ve gelecek arasındaki ilişkide saklıdır. Ütopyalar, insanlığın evriminde hem geçmişe duyulan özlemi hem de geleceğe yönelik umutları yansıtır. Ancak bu özlem, doğrudan geçmişe dönme arzusundan ziyade, gelecekte geçmişteki gibi bir dünya kurma isteğiyle ilgilidir. Bu nedenle bazı ütopyalar geçmişe referans verse de, ilerlemenin kaçınılmazlığı fikrinden kaçınmazlar. İlerleme, bilim ve teknolojinin yalnızca birer araç olmaktan çıkıp amaç hâline geldiği noktada ütopya ile kesişir (Kumar, 2005, s. 12-13).

Ütopyalarda bilim, ahlaki ve toplumsal ideallere hizmet eder. Bilimsel ilerleme hiçbir zaman ütopyacı düşüncenin temel amacı olmamıştır. Bu

nedenle, ütopyalarda toplumsal düzen bilimsel gelişmeler tarafından bozulmaz. Çünkü bilimin sınırı yoktur ve her yeni icat, kaçınılmaz olarak yeni gelişmelere yol açacaktır (Akkoyun, 2016, s. 24).

Endüstri Devrimi'nden sonra mükemmel bir geleceğin ancak teknolojiyle mümkün olacağı düşüncesi yaygınlaşmıştır. Ancak endüstrileşmenin yol açtığı toplumsal değişimler ve teknolojinin çevreye verdiği zararlar, insanlarda korku ve huzursuzluk duygularını artırmıştır. Bu nedenle bilim kurgu, ideal bir dünya tasvir etmekten ziyade, giderek daha fazla korku ve paranoya üretmeye başlamıştır (Arslan ve Köseoğlu, 2023).

Distopya kelime anlamı olarak “kötü bir yer” demektir (Milner, 2014, s. 89–90). Yunanca kökenli bu kelimenin kavramsal karşılığı, bireylerin baskıcı bir sistem altında, mahremiyeti hiçe sayan ilkelerle yönetilmesini ifade eder (Çelik, 2015, s. 67). Genellikle anti-ütopya şeklinde anılsa da, distopyalar toplumsal yapı ile teknolojinin ve düşünsel tasarımların etkileşimini bilimsel kuramlar ışığında ele alan bir zemindir. Distopik anlatılarda yer alan temalar, modern toplumun karşı karşıya olduğu temel kaygıları ve potansiyel tehlikeleri yansıtmaktadır. Gözetim mekanizmaları ve teknolojik tahakküm, bireylerin özgürlüklerinin kısıtlanması, mahremiyetin ihlali ve aşırı kontrolün getirebileceği tehlikeleri sembolize etmektedir (Çelik, 2015, s. 63). Ayrıca, distopyaların günümüz gerçekliğiyle benzerlikler taşıdığı, gerçek toplumsal yapılar ve değişkenler üzerinden şekillenen eserlerin çoğu zaman fütüristik öngörüler sunduğu da gözlemlenmektedir (Çelik, 2015, s. 67).

Sanayi Devrimi ile birlikte gelişen teknolojinin iyilik ve refahın dağılımına ilişkin vaatleri olmuştur. Ancak özel mülkiyetin kontrolü toplumsal refah ve ekonomik rahatlığın burjuvazinin elinde yoğunlaşmasına yol açmıştır. Güç burjuva sınıfında toplanınca, işçi sınıfını tehdit olarak görülmüş ve baskılanmıştır. Ayrıca, Birinci Dünya Savaşı (1914) ve Sovyet Devrimi (1917) gibi gelişmeler sonucunda ütopyaların toplumsal sorunlara çözüm olacağına dair inanç zayıflamış, baskıcı devlet düzenlerine duyulan güven sarsılmıştır. Gerçekler ve idealler arasındaki çelişkiler belirgin hâle geldikçe, umudun yerini karamsar bakış açısı almıştır (Tong, 2004, s. 22, 5-6). Bu gelişmelerin etkisiyle, ütopyanın karşıtı olarak nitelendirilen “distopya” kavramı ortaya çıkmıştır.

Distopyalar

Mutsuz bir toplumun portresi olan distopyalar, şimdiden yola çıkarak geleceği eleştiren eserlerdir. Distopik romanlarda sınıfsal eşitsizlikler, baskıcı iktidar faktörü, toplumda bellek yitimi ve teknolojik gücün olumsuz etkileri gibi konularla şimdinin yerine gelecekte farklı bir toplum koyarak kaçınılmaz olanla yüklü bir zaman-uzam oluşturulur. Distopya toplumundaki bireyler, iktidar tarafından belirlenmiş kurallar ve sistem çerçevesinde yasalara itaat etmek zorundadırlar. Bilimsel ve teknolojik gelişmeleri elinde bulunduran iktidar, topluma dayattığı kurallarla onları sürekli gözetim altında tutmuştur. İktidar tarafından baskılanan bireyler pasif, her türlü manipülasyona açık ve uysal tiplerdir. Mevcut iktidar bireyleri uyutarak onları mükemmel bir sistemin parçası olduğuna ikna eder. Böylece vatandaşların, toplumun arızalı yönlerini görmeleri ve buna karşı çıkmalarının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Toplumda yaşayan vatandaşlar, arılaştırılmış ve sistemin işleyen çarklarının bir parçası haline getirilmiştir (Sarı ve Tekşan, 2023).

Ütopya kavramını ilk kullanan yazar Thomas More'dur. 20. yüzyılda yaşanan toplumsal değişimler, o güne dek mutluluk vaat eden ütopyik eserlerden farklılaşan yeni bir türün, distopyanın ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Distopya, ütopyik düşünce geleneğinden türemekle birlikte, özünde onun karşıtı niteliğindedir. Bu bağlamda, Kumar'a göre distopyanın ütopyadan türediği sonucuna ulaşılabilir. Ütopyik eserler toplumlara bir cennet vadederken, distopik eserler ise cehennem tasvirleri yapmaktadır. Ütopyalar, kusursuz bir yaşamı, dış tehditlerden arınmış bir düzeni ve ideal bir tasarım harikasını sunarken; distopyalar, bireyin yönlendirildiği, gözetlendiği ve her adımının planlandığı baskıcı bir varoluşu betimlemektedir (Baş ve Kültür, 2017).

Distopya kavramı, değerlendircinin bakış açısına bağlı olarak değişen ütopyadan bağımsız düşünülemez. Bu nedenle bazı ütopyalar distopya, bazı distopyalar ise ütopya olarak algılanabilir. Günümüz teknoloji odaklı toplumsal yaşamında, ütopyik öğelerden ziyade distopik unsurlar içeren multimedya içeriklerine daha fazla ilgi gösterilmektedir. Bu yönelimin arkasında, toplumun içinde bulunduğu sosyo-kültürel koşullar, memnuniyetsizlik ve çaresizlikle sonuçlanan deneyimler, ideal bir geleceğe olan inancın zayıflaması gibi etkenler yer almaktadır. Daha karamsar bir çerçevede kurgulanan gelecek senaryolarının, günümüz dünyasına daha ger-

çekçi ve ikna edici unsurlar sunduğu da yadsınamaz bir gerçektir (Atasoy, 2020, s. 1140).

Distopik filmler, teknolojik gelişmeler ve küreselleşme olgusuna bağlı olarak fiziksel sınırların ortadan kalkması, benliklerin ve kültürel formların esnek ve eklektik bir yapıya bürünmesi, değer türdeşliğinin çözülmesi ve çatışmalı deneyim alanlarının belirginleşmesi gibi postmodern çağa özgü kaygıları yansıtır (Favaro, 2017, s. 4).

Yitirilen bellekler ya da belleğin kaynağı gibi kaygılar distopiyaların temalarındandır. Bu temalar aynı zamanda bulunduğumuz hız ve geçicilik çağının bir yansımasıdır. Belleğin kaybının bedensel müdahalelerle sağlanması, yapay anı yüklemeleri gibi unsurlar çağımızın temel endişeleriyle doğrudan ilişkilendirilmektedir (Favaro, 2017, s. 21).

Hakikatin verili olduğu veya bireylerin sorgulasa dahi gerçekliğe ulaşmasının mümkün olmadığı distopyalarda, düzeni sorgulayan ve hedef alan bireyler çeşitli dispoitifler aracılığıyla etkisizleştirilir. Bu dispoitiflerden kurtulmanın bir yolu olarak ortaya çıkan “yok etme güdüsü”, kahramanların sistemi yıkıcı şiddetle ortadan kaldırma girişimlerine ve sistemlerin buna karşı geliştirdiği tepkilere işaret eder. Neo-liberal distopya örneklerinde ise sistemden çıkmanın imkânsızlığı ve bireylerin içselleştirdiği uyum sağlama güdüsü vurgulanmaktadır (Ağkaya, 2022).

Günümüz dünyasında politika ve toplumsal düzen, bireylerin yaşamlarını şekillendiren en temel unsurlar arasındadır. İnsanların ideal toplumu arayışını yansıtan ütopya ve distopya kavramları ise zaman, mekân, sosyo-ekonomik ve kültürel koşullar gibi pek çok faktörün etkisiyle kişiden kişiye farklı algı ve tutumlarla şekillenmektedir (Akköprü ve Alanka, 2021, s. 63). Dijital kapitalizm, yönlendirilmeye açık toplumsal dinamikler içinde mevcut krizlerini aşabilme potansiyeline sahiptir. Bu durum, dijital dünyanın hangi açılardan ütopya, hangi açılardan distopya olarak değerlendirilebileceğini anlamamıza yardımcı olmaktadır. Dolayısıyla, dijitalleşmenin hangi amaçlarla kullanıldığı, dijital dünyanın hangi kategoriye gireceğini belirleyen temel faktör olacaktır (Tamer, 2022, s. 20).

Dijitopiyalar

Dijitopiyalar, teknolojik gelişmelerin (örneğin yapay zekâ, sanal gerçeklik, büyük veri) toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini vurgular. Bu aşırılıklar

dünyasını şekillendiren en önemli unsurlardan biri ise internet ve dijital teknolojilerin ortaya çıkardığı devletlerle birlikte büyük teknoloji şirketlerine bağlılığı da içeren yeni vatandaşlıktır. Netandaşlık, dijital vatandaşlık kavramını genişleterek, bireylerin hem devlet politikaları hem de özel sektör aktörleri tarafından şekillendirilen yeni güç dinamiklerine maruz kaldığını göstermektedir. Bu bağlamda, bireylerin mahremiyet, özerklik ve demokratik katılım gibi temel değerlerinin yeniden tanımlanması gerekliliği ortaya çıkmaktadır (Tamer, 2022, s. 26). Bu bağlamda, dijital teknolojilerin getirdiği fırsatların yanı sıra, potansiyel tehlikeleri, gözetim kapitalizmi, bireysel özgürlüklerin kısıtlanması gibi konuları da eleştirel bir bakış açısıyla sorgulamaktadır.

Gelişen dijitalleşme ve sunduğu sayısız yeni teknoloji, yeni medya ortamları ve platformları tarafından düzenlenen alanları, hatta yaşamın kendisini sürekli olarak dönüştürmektedir. Sosyal medya, dijital oyunlar ve anlatılar gibi ortamlar, distopik kurgular oluşturmak ve hakikat sonrası dönemde yeni gerçeklikler inşa etmek için kullanılmaktadır (Yegen & Dönmez, 2023).

Gelişen teknoloji, distopik anlatılardaki kötümserliği körüklemekte ve teknolojinin gücünü elinde tutanların zamanla önemli bir baskı unsuru haline geleceği endişesini artırmaktadır (Ünver, 2020, s. 97). Distopyalarda bu tema, sıklıkla ele alınan ve geleceğe yönelik karamsar öngörülerin temelini oluşturan bir konudur.

Yapay zekâ teknolojisi gibi teknolojiler insanın tasarlanmış insanlara evrilmesine olanak sağlamaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca insanın biyolojik varlığını değil, aynı zamanda insani sınırlarını da aşmasını ifade eder. Yapay zekâ yanı sıra gen klonlama gibi alanlarda zamanla kaydedilen büyük teknolojik ilerlemeler, insan bedenine ve zihnine doğrudan etki ederek, insan evriminin ve teknolojik dönüşümün hızlanmasına yol açmaktadır. Bu gelişmeler, bilişsel, duygusal ve fiziksel yetilerin artırılmasından hastalıkların yok edilmesine ve yaşam süresinin uzatılmasına kadar geniş bir perspektifte insan hayatını dönüştürmektedir (Demir, 2018, s. 312-313).

TEKNOLOJİ VE BENLİK

Yapay anılar, sanal gerçeklik ve parçalanmış benlik gibi temalar, teknolojik gelişmelerin bireylerin deneyimlerine, kimlik yapılarına ve hafıza süreçlerine etkilerini derinlemesine sorgulamak açısından büyük önem

taşımaktadır. Bu temalar, teknolojinin sadece araçsal bir düzeyde kalma-
yıp, bireyin gerçeklik algısını ve sosyal etkileşimini nasıl dönüştürdüğünü
gözler önüne sermektedir (Favaro, 2017, s. 5). Ersümer (2013) ise, insan
bedeninin kontrolünün artık dışsal değil, içsel olarak gerçekleştirildiği bir
dönemin yaşandığına dikkat çekmektedir (Favaro, 2017, s. 9). Teknoloji,
yeni özgürlük imkânlarıyla birlikte yeni riskleri ve belirsizlikleri de bera-
berinde getirmektedir.

Benliğin şekillenmesinde toplumun önemli bir rol üstlendiği söylenebilir.
Toplumsal ilişkiler de bireylerin benlik sunumlarından etkilenmektedir.
Teknoloji, bireylerin yalnızca iş süreçlerini değil, aynı zamanda duygusal,
bilişsel ve toplumsal deneyimlerini de şekillendirmektedir (Baritci ve Fi-
dan, 2018, s. 42).

Turkle (2005, s. 279), içinde bulunduğumuz kültürün bir “narsizm kül-
türü” olarak tanımlandığını ancak bu ifadenin yanıltıcı olabileceğini be-
lirtmektedir. Çünkü bu kavram, günlük dilde yalnızca bencillik ya da
bireyin yalnızca kendisiyle ilgilenmesi şeklinde yorumlanabilmektedir.
Oysa Turkle’a göre, bireyin “ayna arayışı”nın ardında daha derin bir kay-
gı yatmaktadır. Kendimizi anlama konusunda yeterince güvenli hisset-
mediğimiz için, bu güvensizlik “biz kimiz?” sorusunu sürekli gündemde
tutan yeni bir kaygıya dönüşmektedir. Bireyler, benliklerini görebilmek
ve anlamlandırabilmek için yeni yollar aramaktadır. Bu noktada, Turkle
bilgisayarları “ilk psikolojik makine” olarak tanımlamakta ve onları yeni
bir ayna metaforuyla ilişkilendirmektedir. Böylece bireyler, bilgisayarlar
aracılığıyla benliklerini keşfetme ve şekillendirme fırsatı yakalamaktadır
(Baritci ve Fidan, 2018, s. 43).

Bireylerin dijital araçlar aracılığıyla kendilerini tanımlama ve sunma bi-
çimleri, yalnızca kişisel deneyimlerle sınırlı kalmaz; bu süreç, aynı zaman-
da iş yaşamında da belirleyici bir faktör hâline gelir. Özellikle dijitalleşen
çalışma biçimleriyle birlikte, bireyler hem fiziksel hem de duygusal olarak
teknolojik sistemlerin bir uzantısı hâline gelmektedir. Bu noktada, tekno-
lojik araçlar artık yalnızca üretim süreçlerini kolaylaştıran nesneler değil,
aynı zamanda bireyin davranışlarını izleyen, ölçen ve yönlendiren gözetim
aygıtları hâline gelmiştir.

İŞ YAŞAMINDA GÖZETİM “OLMAZSA OLMAZ”

Postmodern çağda, makineler ve insanlar arasındaki sınır giderek bula-

nılaşmaktadır. Teknoloji günlük yaşamları ele geçirmekte dahası beden bir parçası olarak algılanmaktadır. Bu dönüşüm, distopik anlatı evrenlerinin de kurulma şeklini etkilemekte; bu evrenler, insan ve makine ya da teknoloji ve insan arasındaki sınırların erimesine, mekân ve zamana dair geleneksel kategorizasyonların esnemesine bağlı kaygıları yansıtmaktadır. Küresel kapitalizm, enformasyon yoğunluğu ve sanal evren deneyimleri ile şekillenen toplumsal yaşam biçimine ilişkin endişeler, totaliter yönetimlerin egemen olduğu, sınıfsal veya etnik ayrımlara dayalı ve kaygı uyandıran bir gelecek tasavvuru üzerinden sunulmaktadır (Favaro, 2017, s. 2-3). Distopik filmler, mekân ve zaman algısındaki dönüşümleri, bilimsel ilerleme ve teknolojinin beraberinde getirdiği algı değişikliklerinin çeşitli yansımalarını ortaya koymaları açısından büyük önem taşımaktadır (Favaro, 2017, s. 4). Günümüzde, toplumların denetim altında tutulduğu anlatılar artık ana tema olarak öne çıkmaktadır. Distopik kurgularda, teknolojinin kullanımıyla denetim toplumuna dönüştürülmüş sistemlerin mekânları, anlatının merkezinde yer almaktadır (Favaro, 2017, s. 4).

Modern anlamda mahremiyet kavramı, ilk kez 1890 yılında Amerikalı yargıç Brandeis tarafından ele alınmıştır. Brandeis, mahremiyeti bireyin “yalnız bırakılma hakkının en kapsamlı ifadesi” olarak tanımlayarak, özgür bireyler için en değerli unsur olduğunu savunmuştur. Mahremiyet, özel alan ile kamusal alanın ayrışmasından doğan bir olgu olarak kabul edilmektedir. Toplumsal yapı ve kültürden de etkilenmektedir. Sürekli gelişen teknoloji, toplumsal yaşamı ve mahremiyet algısını da dönüştürmektedir (Türkoğlu, 2018, s. 169-170).

Foucault, gözetleme ve denetleme kavramlarını birlikte ele alarak, gözetlenen bireyin sürekli bir denetim altında olduğunu vurgular (Foucault, 2015). Buna karşın dijital gözetim, bireylerin veya grupların günlük hayatlarında ürettikleri büyük miktardaki verinin izlenmesi, toplanması ve analiz edilmesi sürecini ifade eder (Lyon, 2014, s. 1-13).

Modernitenin temel yönetim biçimi ulus-devlet, üretim biçimi ise kapitalizmdir. İnsan aklına, bilime ve geleceğe duyulan iyimserlik de modernitenin unsurları arasında yer alır. Modernite, düşünürler tarafından tüm toplumların ulaşması gereken “zorunlu” bir aşama olarak tanımlanmıştır (Bauman, 2019, s. 109). Gözetim kapitalizmi, bireylerin yönetici sınıf tarafından sürekli olarak izlendiği bir sistemi ifade eder ve dijital teknoloji-

ler bu gözetimin temel aracıdır (Zuboff, 2019). Tamer’e göre, birbirlerini besleyen ve dönüştüren dinamik süreçler olarak kapitalizm, dijitalleşmeyi teşvik ederken, dijitalleşme de kapitalizmi yeni formlara dönüştürmekte midir? sorusu üzerinde durulmalıdır (Tamer, 2022).

Bilimsel ve teknolojik ilerlemenin el verdiği imkânlarla gerçek dünyadan uzaklaşarak kendi ben’ine yoğunlaşmış olan bireyler, yabancılaşma kavramını da beraberinde getirdiği için bu durum postmodernizmle ilişkilendirilmiştir. Günümüzde dış dünyadan uzak durmak için kullanılabilecek birçok teknolojik araç bulunmaktadır. 20. yüzyılda ortaya çıkan postmodernizm kavramı ilk olarak eserlerde yer alsa da terim yeniçağ olarak bilinen bir dönemde nesnelleşmeye başlamıştır. Gerçek dünyadan ilham alan yenedünya, insanların topluma yabancılaşması üzerine kuruludur (Sarı, 2021, s. 70).

Modernite, akıl ve bilimi ilerlemenin anahtarı olarak görürken, bu rasyonalist ve teknokratik yaklaşımın insanı özgürleştirmek yerine onu bir denetim mekanizmasının içine hapsedtiği görülmektedir. Distopik filmler, genellikle bu temayı mekân tasviriyle desteklemektedir. Bilimin ve iktidarın kesiştiği alanlar, soğuk, katı ve mekanik bir düzeni yansıtırken, doğa mekânları özgürlüğün ve insan doğasına dönüşün simgesi olarak sunulmaktadır (Favaro, 2017, s. 7).

SEVERANCE

Severance, Senarist Dan Erickson tarafından yaratılmış ve yönetmeni Ben Stiller’dir. Başrollerde Adam Scott, Zach Cherry, Britt Lower, John Turturro ve Patricia Arquette yer almaktadır. Dizi, 18 Şubat 2022’de bir TV platformunda yayınlanmaya başlamış ve İkinci sezonu 17 Ocak 2025’te yayınlanmıştır.

Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yaklaşımı benimsenerek tasarlanmıştır. Nitel araştırmalar, yorumlamaya dayalı veri üretim sürecini esas alan araştırmalardır. Bu bağlamda, çalışmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, yazılı, görsel ya da dijital materyallerin sistematik biçimde analiz edilmesini kapsar. Bu çalışmada, bir TV platformunda yayınlanan *Severance* dizisi araştırma nesnesi olarak belirlenmiştir.

Verilerin çözümleme sürecinde nitel içerik analizi yöntemi tercih edilmiştir. İçerik analizi, belirli temalar ya da kategoriler doğrultusunda metinlerdeki anlam örüntülerinin ortaya çıkarılmasını amaçlar. Bu çalışmada, dizi bölümleri tematik olarak analiz edilmiş ve iş-yaşam dengesi, teknoloji ve benlik ilişkisi, gözetim kapitalizmi ve distopya gibi temel kavramlar çerçevesinde değerlendirilmiştir.

İçerik analizi, metinlere ve kullanıldıkları bağlamlara yönelik anlamlı ve geçerli çıkarımlar yapabilmek için kullanılan bilimsel bir araştırma yöntemidir (Krippendorff 2004, s. 18). İçerik analizinin öznesi her türlü iletişim biçimi olabilmektedir. Bu bağlamda içerik analizi, malzemenin salt görünen içeriğini değil, arka planını da inceleme konusu yapmaktadır (Mayring 2000, s. 2). Örnekleme olarak seçilen dizi, distopik anlatıyı birçok yönüyle karşılamaktadır. Bu bağlamda iş-yaşam dengesi distopik dizi örneği üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır. Örnekleme, amaçlı örnekleme tekniklerinden tipik durum örnekleme yöntemiyle oluşturulmuştur. Tipik durum örnekleme, belirli bir olgunun temsil gücü yüksek örneklerinin seçilmesine olanak tanır. Bu doğrultuda *Severance* dizisi, içerdiği iş-yaşam ayrımı, gözetim teknolojileri, benliğin parçalanması ve distopik temasıyla çalışmanın kuramsal çerçevesiyle doğrudan örtüşmesi nedeniyle seçilmiştir.

Dijital televizyon yayıncılığı, platformların yaygınlaşmasıyla birlikte hızla dönüşüm geçirmekte ve filmlerde dijital teknolojiler, insan-makine ilişkileri, robotlar ile geleceğe dair kurgusal unsurların yer aldığı içeriklerin artmasına yol açmaktadır. Dizilerde ise geleceğe yönelik kurgular, dijital gözetim, distopya, büyük veri ve manipülasyon gibi temalarla ilişkilendirilerek izleyiciye sunulmaktadır. Distopik dünya tasavvurları, dijital platformların yaygınlaşmasıyla günümüz sinema ve dizilerinde sıklıkla işlenmektedir. Ayrıca, dijital televizyon platformlarında yapay zekâ, bilim kurgu, distopya ve siber punk temalarına sahip yapımların izleyici ilgisi çektiği gözlemlenmektedir (Karabağ, 2021).

Bulgular ve Yorum

Severance, iş ve özel yaşam anılarını cerrahi bir prosedürle ayıran bir çalışma modelini benimseyen Lumon adlı gizemli bir şirkette yaşananları konu almaktadır. Bu şirkette, çalışanların beyinlerine yerleştirilen özel bir çip sayesinde, bireyler isteyken yalnızca iş kimliklerini hatırlamakta, işten

çıktıklarında ise sadece özel hayatlarına dair anılarına erişebilmektedirler. Ancak bu teknoloji evrendeki herkesi kapsamamaktadır. Dolayısıyla dünya, innies (içerdekiler) ve outies (dışardakiler) olarak ikiye ayrılmıştır. Innies, yalnızca iş dünyasında var olan ve kişisel yaşamlarına dair hiçbir bilgiye sahip olmayan kimliklerdir. Outies ise iş hayatlarına dair hiçbir şey hatırlamadan özel yaşamlarını sürdüren bireylerdir.

Dizide, iş ve özel yaşamı tamamen ayırmak amacıyla bireylerin beyinlerine bir implant yerleştirilmesi söz konusudur. Bu nedenle, severance kelimesi “ayrılma” anlamında kullanılmaktadır. Başka bir deyişle, bu implant sayesinde bireyler, iki ayrı yaşam sürdürmekte ve bilinçleri ikiye bölünmektedir. Tarihi yüzyıla dayanan Lumon şirketi, filozof ve yardımsever bir kurucu ve aile soyundan gelen yöneticiler tarafından idare edilmektedir. Beyinlerine implant yerleştirilmesini kabul eden “ayrık” çalışanlar, mesai saatleri dışında aynı kişi olmaktadır; fakat yalnızca Lumon binasının bodrum katında ortaya çıkan ikinci bir benlikleri bulunmaktadır. Şirketin girişinde asansöre binen çalışanlar asansör yolculuğu boyunca aynı bedende geçiş yapabilen iki kişiliğe sahip olmaktadır. Sabah 9.00’da mesaiye başladıkları anda özel yaşama dair tüm anıları yok olan çalışanların, akşam mesai bitince 17.00’de işten çıktıklarında özel hayatları devam etmektedir. Fakat çalışanlar işte olan hiçbir şeyi hatta iş arkadaşlarını bile hatırlamamaktadırlar. Dışardakiler (outies) içerdekilerin (inies) yani işteki kişiliklerinin ne yaptıklarını merak etmektedirler.

Severance modern iş hayatının bireyler üzerindeki etkilerini ve iş-yaşam dengesini distopik bir bakış açısıyla ele almaktadır. Dizi iş ve özel yaşamın keskin bir şekilde ayrıldığı bir dünyayı tasvir ederek, modern çalışma hayatının getirdiği kimlik bölünmesi ve bireysel bütünlük konularını derinlemesine ele almaktadır. Bu bağlamda, dizi izleyicilere çalışma hayatı ve kişisel yaşam arasındaki dengeyi sorgulatmaktadır.

Dizi, iş ve özel hayatın keskin bir şekilde ayrılmasının getirdiği etik sorunları da işlemektedir. Bu bağlamda, kapitalizmin insanları nasıl birer dişliye dönüştürdüğünü ve kimlik, özgürlük ile kontrol kavramlarını sorgulamaktadır. İş ve özel hayatın ayrılması fikrinin cazibesi ve tehlikeleri üzerine düşünmeyi, modern çalışma hayatının getirdiği zorlukları ve bireyin bu sistem içindeki konumunu sorgulaması ile ön plana çıkmaktadır.

Dizinin ana karakterlerinden Mark Scott, gerçek hayatta çok sevdiği eşini kaybetmiş ve yaşadığı depresyondan bir nebze olsun uzaklaşmak için Lumon'da çalışmaya başlamıştır. Mark karakteri anıları iş ve özel yaşamları arasında cerrahi olarak bölünmüş bir ofis ekibine liderlik etmektedir. İş yerinde ve özel hayatında farklı kimliklere sahip olan Mark, zamanla bu ayrımın getirdiği zorluklarla yüzleşir ve şirketin gizemli yapısını sorgulamaya başlar. Sonrasında içerdekilerin kendilerine dair şüpheleri artmaya başlar ve bu zihin bölünmesi uygulamasının etik boyutları sorgulanır.

Steril, duygusuz ve tamamen işlevselliğe odaklı Lumon şirketinde, çalışanlar yalnızca iş arkadaşlarıyla yüzeysel bağlar kurabilmekte, yaptıkları işlerin anlamından çok sürecin kontrol edildiği bir düzene tabi tutulmaktadır. Üstelik tam olarak ne için çalıştıklarını bile bilmemektedirler. Günlük görevleri, birtakım verileri sınıflandırmak, rakamların yer aldığı kutuları kontrol etmek gibi anlamsız görünen işlerden ibarettir. Lumon Şirketi, içeride her şeyi kontrol altında tutarken, dış dünyayla kurduğu görünmez bağlantılar aracılığıyla kendi belirlediği varoluş yasalarını ihlal etmektedir. Şirket, çalışanlarının yalnızca davranışlarını değil, düşüncelerini de kontrol etmekte, bireysel özgürlükleri tamamen bastırmaktadır. Âdeta köleleştirilmiş bir insan topluluğunun oluşumuna hizmet etmektedir.

Dizinin en belirgin distopik unsurlarından biri teknolojidir. Lumon Şirketi aracılığıyla, gelecek vaat eden bir teknolojinin iyimser tasarımı sunulurken, dış dünyadaki sahneler aracılığıyla bu teknolojinin karanlık ve baskıcı yönü gözler önüne serilmektedir. Şirketin çalışanlarına uyguladığı katı kurallar, prosedürler ve cezalandırma sistemleri ise modern iş yerlerindeki disiplin politikalarının abartılı bir yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

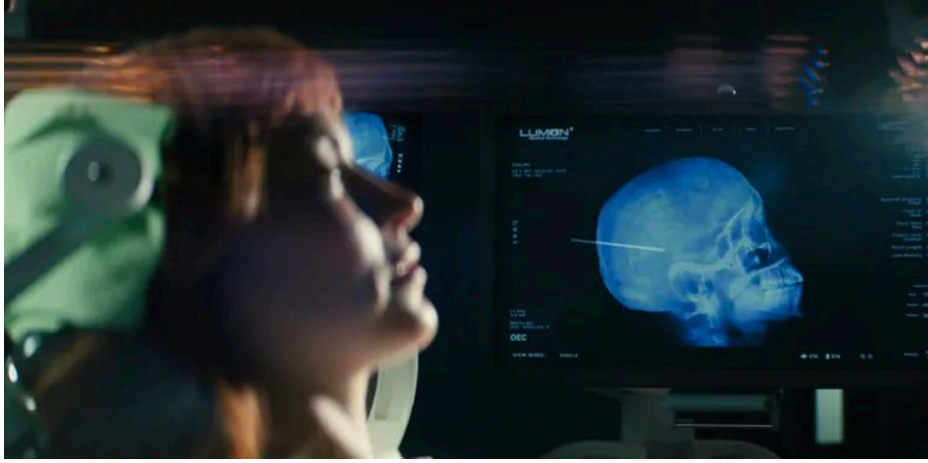
İş-yaşam ayrışması ve kimlik bölünmesi teması: işin mekânsal ve zihinsel olarak özel yaşamdan koparılması üzerine odaklanmaktadır. Guest (2002) ve Zedeck (1987) gibi araştırmacıların iş-yaşam dengesi kuramlarıyla ilişkilendirilen bu temada, dizideki “innie” (içerideki) ve “outie” (dışarıdaki) karakter ayrımı ön plana çıkmaktadır. Bu ikili yapı, bireyin bilinç düzeyinde iki farklı kimliğe bölünmesiyle sonuçlanmaktadır. Özellikle Mark karakterinin iş yerinde lider, özel yaşamında ise içe kapanık bir kişi olması bu bölünmenin somut örneğidir.

Gözetim, disiplin ve kurumsal tahakküm teması: Lumon şirketi, çalışanlarını yalnızca fiziksel olarak değil, zihinsel olarak da denetlemekte ve

yönlendirmektedir. Gözlemlenme korkusu, ceza odaları ve sürekli raporlamalar bu gözetim ilişkilerinin sistematikliğini ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Zuboff'un (2019) "gözetim kapitalizmi" kavramı, Lumon'un birey üzerindeki kontrolünü anlamlandırmada işlevseldir.

Görsel 1.

"Çip Teknolojisi" Görseli

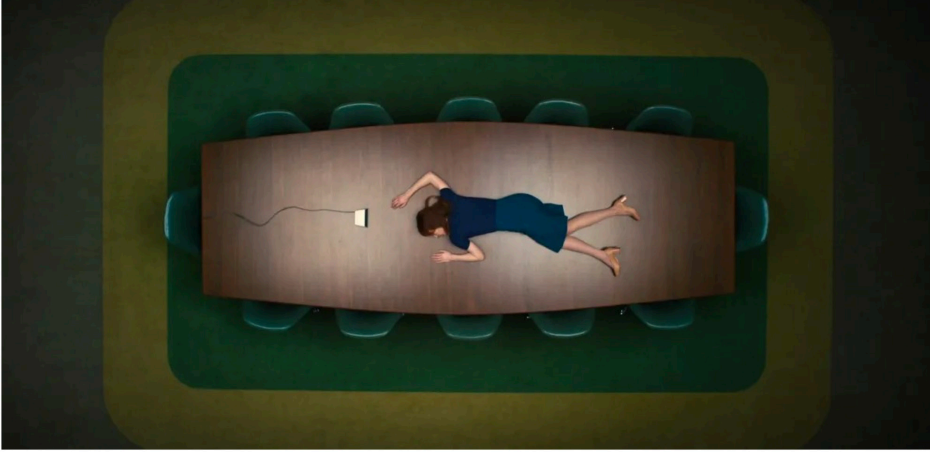
Kaynak:<https://dialmformovie.net/2022/02/26/severance-season-1-episode-2-half-loop/>

Lumon Şirketi çalışanlarının iş ve özel hayatlarını tamamen ayırmak için beyinlerine çip yerleştirdiği bir prosedürü düzenlemektedir. Bu prosedür sayesinde çalışanlar, iş yerindeyken özel hayatlarına dair hiçbir şey hatırlamazken, iş dışında da işlerine dair hiçbir anıya sahip olamamaktadır. Benliklerin çip aracılığıyla adeta birer simülasyona dönüşmesi işlenmektedir. Şirket, yerleştirilen çiplerle karakterlerin düşünme ve beyinlerinin çalışma mekanizmasına da etki etmektedir. Çip teknolojisinin dizide ana tema olarak yer aldığı görülmektedir. İnsanların çip teknolojisi ile kontrol edildiği bir şirket üzerinden özgür iradenin devamlılığının teknolojinin ellerine bırakıldığı görülmektedir.

Çip teknolojisi ve özgür irade teması: Zihinlere yerleştirilen çipler, yalnızca teknolojik bir araç değil, aynı zamanda bireylerin öznelliğini dönüştüren bir iktidar aygıtı olarak kurgulanmıştır. Bu durum, Zuboff'un (2019) dijital teknolojilerin birey üzerindeki tahakkümüne dair analizleriyle örtüşmektedir. İki ayrı bilincin tek bir bedende var olması, teknolojinin biyopsikolojik irade üzerindeki belirleyiciliğini açığa çıkarmaktadır.

Görsel 2.

İlk Bölüm “Good News About Hell” (Cehennem Hakkında Müjde) İlk Sahne

Kaynak: <https://dialmformovie.net/2022/02/23/severance-season-1-episode-1-ben-stiller/>

Teknoloji ve benlik teması: İlk sezon 1. bölümde Kimsin sen? (Who are you?) sorusuyla başlayan dizi felsefenin en temel sorusuna gönderme de bulunmaktadır. Şirket, yerleştirilen çiplerle karakterlerin düşünme ve beyinlerinin çalışma mekanizmasına da etki etmektedir. Sadece iş-yaşam dengesi kurabilme değil aynı zamanda iş ve özel yaşamlarımızdaki benlik sunumu tartışmasını da beraberinde getirmektedir. İçinde bulunduğumuz postmodern kültür, ileri teknoloji ve dijitalleşme süreçleriyle iç içe geçtikçe, distopik filmler parçalanmış benlik gibi temaları giderek daha fazla işlemeye başlamıştır (Favaro, 2017, s. 5). Bu temalar, bireyin kimlik ve gerçeklik algısının nasıl şekillendiğine dair önemli soruları gündeme getirmektedir.

Giddens (2014, s. 79), benlik kavramının bireyin çocukluk çağlarından itibaren gelişmeye başladığını ve bireyin benlik farkındalığını kazanmasında bireysel ve toplumsal olmak üzere iki temel kaynağın rol oynadığını ifade etmektedir. Bu doğrultuda, benliğin şekillenmesinde toplumun önemli bir rol üstlendiği söylenebilir. Benliğimizi anlamlandırabilmek yaşadığımız dünyayı anlamlandırabilmenin büyük bir parçasıdır (Baritci ve Fidan, 2018, s. 42).

Benliğin parçalanması ve psikolojik bütünlüğün zedelenmesi meselelerine işaret etmektedir. Barıtcı ve Fidan'ın (2018) "benliğin dünyayı anlamlandırmadaki rolü"ne dair yaklaşımları burada önem taşır. Hafızanın bölünmesiyle birlikte karakterler geçmişlerine, ailelerine ya da öznel tarihlerine dair hiçbir bilgiye erişememektedir. Mark'ın eşine dair hatıralarına yalnızca "dışarda" ulaşabilmesi, bu temanın çarpıcı örneklerindendir.

Görsel 3.

Asansör Görseli

Kaynak:<https://arakatmag.art/severance-1-sezon-dizi-inceleme-apple-tv-plus/>

Zaman/mekân algısı teması: Dizide karakterlerin Lumon'a giriş ve çıkış yaparken kullandıkları asansör, yalnızca fiziksel bir hareket nesnesi olmanın ötesinde, varoluşsal bir geçiş alanı olarak da işlev görmektedir. Asansör içinde sabit duran, hareketsiz ve sıkışmış bedenler, mekân değiştirme sürecinde pasif bir konumda bulunurken, bu durum belirli koşullar altında varoluşun kendisini oluşturur. Dizide kapılar hareket yanılması yaratırken, aslında hareketsizlik mekânsal geçişin öncüsü hâline gelmektedir. Bu bağlamda, bireyin kendi öteki benliğiyle ya da diğer yarısıyla kurduğu ilişkiye dair bir eşitlik sorgulamasına da zemin hazırlamaktadır.

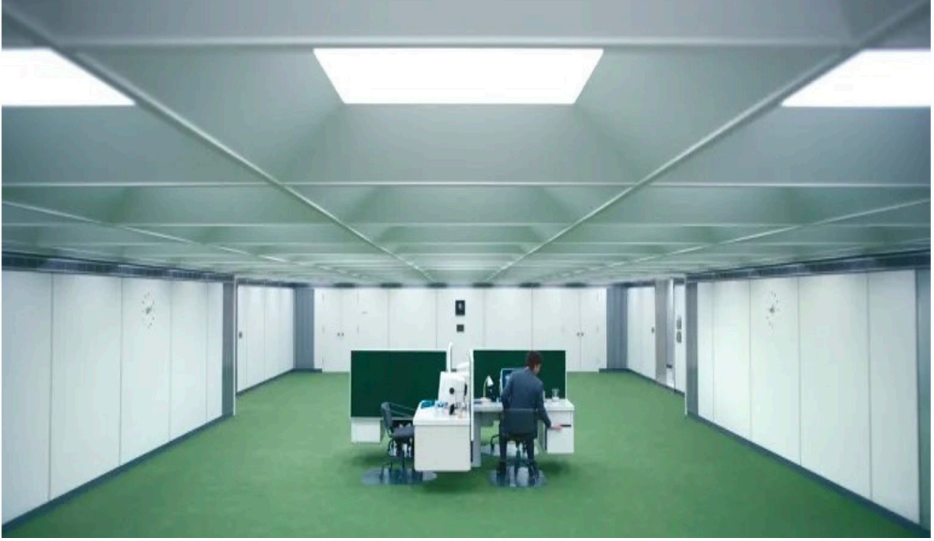
Kamera hareketleri, seyirciyi olayların akışına yaklaştırarak onu anlatının içine çekme gücüne sahiptir. Sinemada gerçek zaman ve mekân algısının ötesine geçilerek, yepyeni bir zaman-mekân inşası gerçekleştirilebilir. Kamera kullanımıyla, gerçek bir olay seyirciye olduğundan daha gerçekçi bir biçimde sunulabilir ve böylece anlatının etkileyiciliği artırılır. Bu bağlam-

da, film dilinin sunduğu görsel ve anlatısal imkanlar sayesinde, izleyiciye hem fiziksel hem de zihinsel olarak alternatif bir gerçeklik deneyimi yaşatılabilir (Özön, 1956'den akt.; Tong, 2004, s. 6).

Teknolojik ilerlemenin merkezinde olduğu distopik filmler, mekân ve zaman algısındaki dönüşümleri ele almaktadır. Bu sayede bilimsel gelişmelerin ve teknolojinin insan algısı üzerindeki etkilerini gözler önüne sermektedir. Bu tür filmler, modern toplumun karşı karşıya olduğu olası gelecek senaryolarını irdeleyerek izleyiciye eleştirel bir bakış açısı sunar. Mekânın yeniden inşası, zamanın parçalanması ve bireyin kimlik algısının dönüşmesi gibi unsurlar, distopik anlatılarda sıkça rastlanan temalar arasında yer almaktadır (Favaro, 2017, s. 4).

Görsel 4.

Mekân Görseli

Kaynak: <https://dialmformovie.net/2022/02/23/severance-season-1-episode-1-ben-stiller/>

Dizideki ofisler, steril, penceresiz ve labirentimsi yapılarıyla karakterlerin yön duygularını ve zaman algılarını bozmakta, mekânın birey üzerindeki psikolojik etkisini vurgulamaktadır.

Distopik mekân teması: *Severance*, ayrıklığı iki farklı dünyanın üzerinden kurmaktadır. Bu unsurların başında hiç kuşkusuz mekânlar gelmektedir. Dizide dört kişilik bir ekip neredeyse bomboş bir odada çalışmakta-

dır. Mekân analizi açısından ofis tasarımı dikkat çekmektedir. Karakterler retro futuristik denebilecek tarzda döşenmiş bir ofiste verileri temizleme görevini yürütmektedirler. Bilgisayarlar iki renk ve ilk çıktıkları dönemi andırmaktadırlar. Ofiste beyaz ve yeşil renk kullanılarak soğuk, steril ve minimalist bir görsel sağlanmıştır. Ofisin renk paleti, işyerinin baskıcı durumunu yansıtmaktadır ve teknolojinin bilinen soğuk yüzünü vurgulamaya aracı olmaktadır. Ütopya, mevcut sınırların ötesine geçen, zamanın ve mekânın somut koşullarını aşan bir tasavvur sunar. Ancak ütopya, imkânsız olanı değil, gelecekte var olabilecek dünyayı hayal etmeye dayanır (Kumar, 2005, s. 12-13).

Dış mekân sahneleri bireyin iç dünyası ile dış dünyası arasındaki farkı keskinleştirecek şekilde geleceğin karamsarlığını reel dünya ile birleştirmekte ve distopik anlatının inandırıcılığını arttırmaktadır. Dış dünyadaki sahneler dışarıda çoğunlukla karanlık ama ev ortamında daha sıcak tonlarda bireyin insani yönünü, duygusal bağlarını ve özel hayatını vurgulamaktadır. Bu görsel karşıtlık, distopik anlatıda bireyin iki farklı dünyasını vurgulamak için bilinçli bir tercih olarak öne çıkmaktadır. Dış dünyadaki karanlık sahneler, bireyin özgürlüğünün kısıtlandığı, yabancılaştığı ve baskı altına alındığı bir ortamı temsil ederken, ev ortamındaki sıcak tonlar ise insanın duygusal ve bireysel yönlerini, güvenli ve samimi bir alanını simgelemektedir. Bu kontrast, bireyin iş yaşamı ve özel hayatı arasındaki uçurumu, aynı zamanda teknolojinin insan üzerindeki etkisini de güçlü bir şekilde ortaya koymaktadır.

SONUÇ

İş-yaşam dengesi, modern yaşamın getirdiği hızlı değişimler ve teknolojik gelişmelerin etkisiyle açıklanması güç bir kavram hâline gelmiştir. Literatürde sınırlar; fiziksel, zihinsel ve psikolojik olmak üzere üç farklı boyutta ele alınmaktadır. Fiziksel sınır iş yeri veya ev gibi belirli bir mekânın sınırlarını ifade ederken, zihinsel sınır işe başlama saatleri ile aile bakım sorumluluklarının başladığı noktaları göstermektedir. Psikolojik sınır ise bireyin kendi kontrolü doğrultusunda bu alanları nasıl ayıracağını belirlemesiyle ilgilidir. Birey, kendi kuralları çerçevesinde psikolojik sınırlarını organize etmektedir.

Ancak, modern teknolojilerin toplumsal yapıları dönüştürme gücü, iş-yaşam dengesi teorilerinin ötesinde bir tartışma alanı yaratmaktadır. Bugün

bireylerin yalnızca iş ve özel yaşamlarını dengelemesi değil, bu yaşam alanlarındaki benlik sunumları da önemli bir tartışma konusu hâline gelmiştir. Bu noktada, teknolojinin birey üzerindeki etkileri, benlik inşası, gözetim ve kontrol ilişkileri bağlamında yeniden düşünülmelidir

Yakın zamanda Tesla ile SpaceX'in kurucusu, sosyal medya platformu X'in sahibi Elon Musk, insan beynini bilgisayara bağlamaya çalışan projesinde Neuralink şirketine ait bir kablosuz çipin ilk kez bir insanın beynine başarıyla yerleştirildiğini açıklamıştır (BBC News, 2024). Bu durum dizinin distopik kurgusunun gerçek dünyadaki gelişmelerle örtüşebileceğini göstermektedir.

Severance, modern çalışma hayatının baskıcı doğasını, teknolojik denetim araçlarıyla birlikte ele alarak, iş yaşamının bireyin kimliği üzerindeki etkilerini sorgular. Gözetim kapitalizminin yükselişiyle birlikte birey, sadece üretim süreçlerinde değil; duygusal, zihinsel ve davranışsal düzeyde de denetime açık hâle gelmiştir.

Geleceğin iş yaşamında, iş-yaşam dengesi tartışmaları fiziksel, zihinsel ve psikolojik sınırların ötesine geçmektedir. Teknoloji ile şekillenen bu yeni düzende birey, yalnızca zamanını değil, benliğini de yönetmek ve korumak zorundadır. Bu bağlamda, çip teorisi olarak adlandırılabilir bir yaklaşım, bireyin zihinsel bölünmesini ve benliğin yapay yollarla yeniden inşasını öne çıkararak, iş yaşamının yeni yönelimlerine dair eleştirel bir bakış açısı sunmaktadır.

Distopik anlatılar bu tür teknolojik müdahalelerin yalnızca bireysel değil, aynı zamanda toplumsal sonuçları üzerine düşünmeye teşvik ederken, etik ve sosyal boyutlara yönelik farkındalık geliştirilmesine katkı sağlamaktadır. İş-yaşam dengesinin yeniden tanımlanması, yalnızca çalışma koşulları açısından değil; bireyin kimliği ve toplumsal varoluşu açısından da yaşamsal bir önem taşımaktadır. *Severance* dizisi, bu tartışmaları görünür kılmaktadır.

KAYNAKÇA

Ağkaya, O. (2023). Bir dispozitif formu olarak borçlandırma: Dövüş Kulübü, Mr. Robot ve Squid Game’i distopya olarak okumak. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 78(1), 29–48.

Akkoyun, T. (2016). Ütopya/Distopya. Kurgu Kültür Merkezi Yayınları.

Akköprü, B., & Alanka, Ö. (2021). Medyada ütöfik ve distopik imge kullanımı: Örnek reklam analizleri. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 53, 55–90.

Arslan, T., & Köseoğlu, A. (2023). Sinemada bir tür olarak bilimkurgu sineması: Distopya ve tasarlanmış insanın tasavvuru üzerine bir analiz. Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 34, 95–116.

Atasoy, E. (2020). Distopik kurgu ve ümitvar distopya bağlamında ütopyacılık geleneği. Gaziantep University Journal of Social Sciences, 19(3), 1135–1147.

Bailey, M. J. (2005). Work and life balance: A study of community college occupational deans [Doctoral dissertation, Michigan State University].

Baritci, F., & Fidan, Z. (2018). Sosyal ağlarda benlik sunumuna dair bir distopya: Black Mirror dizisi örneği. İstanbul University Journal of Communication Sciences, 54, 37–63.

Baş, E., & Kültür, A. (2017). Distopyalarda ideoloji: Biz, Cesur Yeni Dünya, 1984, Zamanın İzleri. In İlkeler, İdeolojiler ve İsyanlar (pp. xx–xx). Karadeniz Teknik Üniversitesi Yayınları.

BBC News Türkçe. (2024, Mart 25). Beyin sinyallerini kaydederek kablolu şekilde ileten çip geliştirildi. <https://www.bbc.com/turkce/articles/cp49dxl2lg1o>

Clark, S. C. (2000). Employees’ sense of community, sense of control, and work/family conflict in Native American organizations. Journal of Vocational Behavior, 61(1), 92–108.

Çelik, E. (2015). Distopik romanlarda toplumsal kurgu. JSR Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, 18(1), 57–79.

Demir, A. (2018). Ölümsüzlük ve yapay zekâ bağlamında trans-hümanizm. Online Academic Journal of Information Technology, 9(30), 93–104.

Edwards, R., & Jeffrey-Rothbard, N. P. (2000). Mechanisms linking work

and family: Clarifying the relationship between work and family constructs. *The Academy of Management Review*, 25(1), 178–199.

Elizur, D. (1991). Work and nonwork relations: The conical structure of work and home life relationship. *Journal of Organizational Behavior*, 12, 313–322.

Favaro, A. (2017). Distopik filmlerde teknolojik evrenler. *Doğu Batı Dergisi*, 199–222.

Foucault, M. (2015). Disiplin ve ceza: Hapishanenin doğuşu (M. A. Kılıçbay, Çev.). *İmge Kitabevi*. (Orijinal eser 1975)

Guest, D. E. (2002). Perspectives on the study of work-life balance. *Social Science Information*, 41(2), 255–279.

Güzel, S. (2007). İş yaşamı ile iş-dışı yaşam ilişkisi açısından gündelik yaşam. *İş, Güç: Endüstri İlişkileri ve İnsan Kaynakları Dergisi*, 9(3), 99–120.

Karabağ, M. (2021). Dijital televizyon platformlarında yayınlanan bilim kurgu dizilerinde yapay zekâ olgusu: Netflix örneği [Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi].

Krippendorff, K. (2004). *Content analysis: An introduction to its methodology*. Sage Publications.

Kumar, K. (2005). *Ütopyacılık*. İmge Kitabevi Yayınları.

Lyon, D. (2014). Surveillance, Snowden, and big data: Capacities, consequences, critique. *Big Data & Society*, 1(2), 1–13.

Mayring, P. (2000). Qualitative content analysis. *Forum Qualitative Sozialforschung / Forum: Qualitative Social Research*, 1(2), Article 20.

Sarı, M. İ., & Tekşan, M. (2023). 5 yazar 5 distopya romanı Yüksek Doz Çürüyüş üzerine bir inceleme. *Turkish Studies - Language*, 18(2), 1247–1265.

Savcı, İ. (1999). Çalışma yaşamı ile çalışma dışı yaşam alanlarının ilişkisi üzerine kuramsal yaklaşımlar. *Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54(4), 146–166.

Tamer, Y. H. (2022). Dijitopya: Teknoloji, yönetim ve emek bağlamında ütopya ve distopyalar üzerine bir inceleme. *Kaytek Dergisi*, 4(1), 13–37.

Tong, B. (2004). Distopik bilim-kurgu filmlerinde mekân çözümlmeleri (1980–2000) [Yüksek lisans tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi].

Türkoğlu, H. S. (2018). Sosyal medya üzerinden mahremiyet farkındalığı ve değişimin ölçümlenmesine yönelik bir araştırma. *Istanbul University Journal of Communication Sciences*, 54, 163–189.

Ünver, B. (2020). Distopik bilim kurgu sinemasında gelecek mekânları ve mimari öngörüler. *Sanat, Tasarım ve Bilim Dergisi*, 24, 95–111.

Yegen, C., & Dönmez, S. C. (2023). Tarih ve kolektif bellek aktarımında sanal gerçeklik: “War Remains” örneği. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 10(1), 412–430.

Zedeck, S. (1987). *Work, family, and organizations: An untapped research triangle*. University of California, Berkeley, 1–24.

Zuboff, S. (2019). *The age of surveillance capitalism: The fight for a human future at the new frontier of power* (1st ed.). PublicAffairs.